

УДК 81' 225.4

УМБЕРТО ЕКО ПРО ПРОБЛЕМИ ПЕРЕКЛАДУ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

У статті розглянуті деякі теоретичні положення художнього перекладу у зв'язку з процесами глобалізації. Значна увага зосереджена на поглядах визначного теоретика Умберто Еко, щодо проблем перекладу у сучасній естетичній парадигмі. У статті проаналізовано різні аспекти складнощів перекладу, де велике значення при цьому відіграє, як додаткова складність, постійна домінанта міжкультурної асиметрії та багато інших проблем, пов'язаних з теорією і практикою перекладу, наприклад, переклад поезії та прози, переклад з однієї художньої форми в іншу, взаємини діалекту і літературної мови при перекладі, розвитку мови та історичному розвитку на які наголошує у своїх працях про переклад Умберто Еко.

Ключові слова: естетичний простір, парадигма, У.Еко, перемовини, інтерпретація, інформатологія, інтерсеміотика, теорія та практика перекладу, художній переклад.

Постановка проблеми. В умовах глобалізації, ліквідації обмежень світового простору, розширення й удосконалення засобів інформації обмінні процеси пронизують майже всі аспекти життєдіяльності людини. Потреба взаємообміну, як відомо, збільшується з удосконаленням психічної організації індивіда. Чим вища його духовна організація, тим більш необхідні для нього процеси обміну, тим досконалішими повинні бути його форми. Духовно організованого індивіда не задовольняє інтерпретація інформації як знання об'єктивного, заключеного в знаковій формі чи навіть як сигналу в єдності синтаксичних, семантичних і прагматичних характеристик. Для нього властиве сприймання нової інформації в філософській парадигмі, зокрема таких понять як простір, час, рух, матерія, причинність тощо. Література належить до найбільш досконалих, але й найбільш складних форм духовного простору людини. Це, зумовлює розгляд інформатології літературної творчості, зокрема перекладу, саме в такій складній парадигмі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Варто зауважити, що найбільший інтерес дослідників М. Зубрицької, М. Сезара, А. Скурані, А. Усманової та інших викликають наукові праці Умберто Еко із семіотики. Дослідження різних аспектів проблем художнього перекладу відображенні в працях таких теоретиків художнього перекладу та вчених як: Л.Бархударова, Р.Зорівчак, Л.Коломієць, В.Комісарова, М.Лановик, М.Стріхи, О.Чередниченко, О.Швейцера та багатьох інших.

Метою статті є дослідження загальних теоретичних положень художнього перекладу та поглядів видатного італійського перекладознавця, щодо проблем теорії та практики перекладу в умовах глобалізації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Умберто Еко зазначає, що причини появи багатьох праць із теорії перекладу, численних дослідницьких центрів, курсів і відділень, присвячених проблемам художнього перекладу, а також шкіл письмового та усного перекладу "сходяться воедино: з однієї сторони, це явища глобалізації, що все тісніше пов'язують між собою цілі угруповання людей, так і окремих представників роду людського, які розмовляють різними мовами; відтак розвиток інтересу до семіотики, завдяки якому поняття перекладу стає центральним, навіть якщо воно не виражене прямо... і нарешті поширення інформатики, яке спонукає багатьох до спроб творення й дальшого вдосконалення моделі й штучного перекладу [8; с.18].

Складнощі сприймання, теоретичної оптимізації філософської парадигми естетичного простору насамперед у тому, що в розвитку точних наук, складової загальної філософської парадигми, стрімко розвиваються основні тенденції, прагнення спеціалізації, аберація загальноприйнятих визначень, ключових понять. У естетичній же парадигмі як складовій загальної навпаки спостерігається прагнення глибших узагальнень, розробка і уточнення понять як теоретичного, так і методологічного характеру і, що особливо складно, - реалізація їх у творчій художній практиці, яка не завжди підпорядкована теоретичним канонам і філософським

законам, є глибоко індивідуальною як у процесі творення, так і в особливостях загальної та індивідуальної рецепції.

Незважаючи на те, що переклад є одним із найдавніших і дуже популярних у наш час видів людської духовної діяльності, він має величезну гуманізаційну й цивілізаційну місію, його теорія, зокрема компаративний аспект є однією з наймолодших. Аберация теоретичного простору перекладу зумовлена не тільки його віком, але насамперед тим, що переклад - надзвичайно складне й багатоманітне явище, дефініціювати сутність складових якого адекватно дуже важко. Це і вид інтелектуальної діяльності, і її результат, артефакт, у якому взаємно поєднані суспільні сентенції певного часу, інкорпоровані загальнокультурні простори ментальності різних етносів, інтенції й особистісний талант перекладача та багато інших складових, які часом видаються непоєднаними.

Про багатоплановість поняття перекладу свідчать його теоретичні інтерпретації відомими вченими. Це «мовний естетичний витвір у його співвідношенні з оригіналом... Переклад залишається мистецтвом, але мистецтвом, заснованим на науці» (А.В. Федоров); «односпрямований і двофазний процес міжмовної і міжкультурної комунікації» (А.Д. Швейцер); «цілісна й точна передача засобами іншої мови змісту оригіналу» (М. Ледерер); «контакт мов, явище білінгвізму..., випадок, коли білінгвізм свідомо бореться проти всякого відхилення від норми, проти всякої інтерференції» (Ж. Мунен). В.С. Виноградов порівнює перекладацьке мистецтво з мистецтвом музиканта, актора, читця. Воно ніби репродукує існуючий мистецький твір, а не створює абсолютно оригінальний. Це особливий різновид художньо-творчої діяльності, своєрідна форма «вторинної художньої творчості» [2; с.27].

Сутність протиріч у визначеннях, наявність у них абераций, протиріччя в оцінках перекладів, суперечки про саму їх якісну можливість детермінована подвійною співвідносністю текстів, співвідносністю творчого потенціалу авторів, а також характером рецептивних особливостей, у тому числі загальносуспільних. Адже будь-який переклад - це естетичне переживання й акт творення фрагменту дійсності свідомістю індивіда, учасника конкретного суспільного простору і часу. Велике значення при цьому відіграє, як додаткова складність, постійна домінанта міжкультурної асиметрії.

Власне, на цьому аспекті, аспекті складності, наголошує у своїх працях про переклад один із найвидатніших інтелектуалів сучасності Умберто Еко. Йому належать праці «В поисках современного языка», «В пределах интерпретации». Він порушує також питання ролі читацької рецепції в тлумаченні перекладу тощо. У книзі, яка має, як зауважив сам автор, більше естетичний, ніж теоретичний характер «Опыты о переводе»[8] письменник розгортає широку панораму практики перекладу, подаючи теоретичні цінні поради. Адже саме ця робота У.Еко сприймається як путівник по практиці перекладу, зокрема художніх творів, оскільки в ній автор подає багато інформації, що стосується саме теорії та практики перекладу. Говорячи про складність означення навіть загальної парадигми поняття перекладу, вираженого в певному артефакті, Умберто Еко зазначає головні її причини. Серед них насамперед багатозначність самого поняття «переклад», неадекватність простору традицій і стереотипів мислення (філософського, етнопсихологічного, історичного, економічного, естетичного і т.п.).

Складнощі полягають також у специфіці та багатозначності семантичного ряду кожної мови, як і всіх у цілому, де планета - це і Сонце, і земля, і Юпітер. Окремі труднощі - це своєрідність традиційного естетичного простору кожної мови та інше. Саме ці складнощі детермінують абераційний характер теоретичного простору поняття перекладу, його невивченість та неоднозначність. Ускладнює як сам переклад, так і чіткість теоретичних дефініцій наявність постколоніальних тактик і стратегій мислення, сприймання, пристосування текстів перекладів до рецепції інших культур. Зрештою, не ігнорує також У. Еко й присутності тендерного фактора перекладу текстів, здійсненого особами іншої статі.

Умберто Еко, перекладач-практик із семи мов, підкреслює необхідність для теоретика перекладу саме творчої практики в цьому процесі: «Для того, щоб займатись теоретичними роздумами над процесом перекладу корисно володіти його активним і пасивним досвідом». [8; с.12]. З особистої практики він говорить про таку тонку психолого-естетичну субстанцію, як конфлікт між необхідністю точної передачі й хвилюючою спокусою відкриття, бажанням нових потенційних інтерпретацій і трактувань, коли перекладачеві здається, що переклад має

потенційні можливості дати кращу модель, покращити оригінал тощо. Правда, тут же він зазначає, що його думка призведе до звинувачень автора у нарцисизмі.

Пропонуючи свої «думки з приводу» теорії перекладу, Умберто Еко сам зазначає причину, чому його праці витримані «в розмовному тоні». Певне положення, тезу, міркування автор подає в формі «розмірковування вголос», своєрідної гри з читачем, «гри в одні ворота», бо він постійно вдається до «самоцигування», прикладів із власної творчої практики: У.Еко веде мову про переклад, «відштовхуючись від конкретних проблем», а вони саме в більшості випадків стосуються його власної практики, і автор обмежується «згадкою рішень теоретичних тільки на основі такого досвіду на малоцінному організмі» [8; с.13].

Надаючи перекладові як праці рівноцінного естетичного значення, Умберто Еко підкреслює, як важко в цьому процесі «сказати теж саме»: «Переклад - справа серйозна, він зобов'язує в деякому сенсі до своєрідної професійної деонтології, яку не зможе скасувати ніяка деконструктивна теорія перекладу» [8; с.25]. Адже, вважає автор, теорія перекладу може являти ту «чистоту», без якої практика може обійтися. Однак, проблема полягає в тому, наскільки і в чому власне практика може обійтися без теорії. Звідси автор формулює думку про те, що переклад заснований на чомусь на кшталт перемовин, домовленостей. «І подібно до того, як розмова, коливаючись між протилежними висловлюваннями, може врешті прийти до компромісу, таким же чином перекладач, зважуючи та обираючи, шукає найкраще рішення, яке в усіх випадках може бути лише компромісним» [8; с.227]. Досліджуючи переклад з позиції «перемовин», У.Еко акцентує на «рівності обмінюваних цінностей, які стають величиною, що підлягають обговоренню» [8; с.93].

Оскільки перемовини – саме такий базовий процес, у ході якого договірними сторонами, з одного боку, є текст-джерело зі своїми автономними правилами, а часом і фігура емпіричного автора з його можливими претензіями на контроль, а також вся та культура, в якій народжується даний текст; а з другого – текст прибуття і та культура, в якій він з'являється, з системою очікувань його потенціальних читачів, то «перекладач виступає як особа, що веде перемовини між цими реальними або потенційними сторонами» [8; с.19]. Для того, щоб теорія була застосована на практиці, вона повинна постати з чіткого поняття «еквівалентності сигніфікату». Вирізнивши це, треба шукати подібності аналогій, як і спільних семантичних коренів.

Слід відмовитися від думки, підкреслює Умберто Еко, що перекладати - це не просто переставляти з одного ряду символів у інший, оскільки за винятком випадків простої транслітерації одного алфавіту іншим в певній мові а, як правило, буває більше одної відповідності в якійсь природній мові. Крім того, перекладаючи з якоїсь певної мови, треба знати іноземну культуру, знати, під які категорії підводять місцеві мешканці свій досвід, чи називають самі речі, події, а чи частини речей і подій, які в сукупності включають у себе також появу тої чи іншої речі. Торкається Умберто Еко також проблем інтерсеміотичного перекладу, коли той чи інший текст інтерпретується в іншому жанрі мистецтва.

У своїй праці У. Еко піднімає багато проблем, пов'язаних з теорією і практикою перекладу, наприклад, переклад поезії та прози, переклад з однієї художньої форми в іншу (трансмутація), взаємини діалекту і літературної мови при перекладі, проблема перекладу та розвитку (еволюції) мови (чому щоразу необхідно перекладати, наприклад, Гомера, на більш сучасний і зрозумілий варіант мови, зрозуміє кожен, хто читав «Іліаду» в перекладі Г'недича).

Історичному розвитку і пов'язаних з цим процесом проблем перекладу У. Еко теж приділяє значну увагу. Він вказує на той факт, з яким зіткнулися вже індійські граматики, що працювали над ведійськими текстами на санскриті: незважаючи на малу рухливість граматичного ладу мови і базової лексики, з часом накопичується стільки відмінностей, що одна і та ж мова є недоступною для адекватного сприйняття самих носіїв цієї мови. Потрібен або додатковий герменевтичний акт - інтерпретація з проясненням етимології, або в прямому сенсі «переклад» на сучасний варіант мови. У зв'язку з цим виникає цілий ряд конкретних питань, пов'язаних з практикою перекладу. Серед них: як перекласти тексти, що імітують ранні періоди розвитку мови, як перекладати архаїчні тексти, чому виникає ситуація, коли перекладений раніше текст знову вимагає повторного перекладу, тому що утворився мовний і культурний розрив у часі (У. Еко - противник спрощених модернізацій, які позбавляють текст естетичної цінності та зв'язку зі змістом).

Багато уваги в його праці приділено труднощам технічного перекладу, юридичним аспектам перекладацької діяльності тощо. Складність сприймання теоретичних постулатів автора зумовлена саме обширними цитуваннями на багатьох мовах оригіналів, із яких перекладав Умберто Еко і тонкощами якими досконало володів. Перебуваючи в просторі між сприйманням творчого процесу як надзвичайно тонкої субстанції та розумінням ролі теорії, автор не заперечує значення для праці над перекладом своєрідного генія інтуїції. Однак при цьому не погоджується з постулатом Гумбольдта про те, що в кожній мові є свій власний геній (мається на увазі не тільки ірраціональне поняття, але й філософію світу).

Висновки дослідження. Всупереч всім існуючим обставинам, пов'язаним з тим, що при перекладі як процесі «тлумачення і трансформації реальних і можливих світів в перекладених книгах» ми виходимо «із задалегідь готової семіотичної системи, яку збудували для нас суспільство, історія, виховання» [8, с. 422], переклад все ж таки можливий. Можливий тому, що різні семіотичні системи, за влучним висловом У. Еко, можуть бути несумірні, але співставні.

Перспективним для подальших досліджень є аналіз творчих принципів У. Еко, сприйняття та використання його творчості в українському естетичному просторі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Богуславська В. Кілька аргументів на користь перекладів / В. Богуславська // Зарубіжна література. – 2005. - № 41. - 441с.
2. Виноградов В.С. Лексические вопросы перевода художественной прозы / В.С. Виноградов. - М.: Просвещение, 1979. С.8
3. Гадамер Х.-Г. Истина и метод: Опыт философии герменевтики / Х.-Г. Гадамер. -М.: Прогресс, 1988. -670с.
4. Грабович Г. Тексти і маски / Г. Грабович. - К.: Критика, 2005. -310с.
5. Грабовський Н.К. Теория перевода / Н.К. Грабовський. - М.: Изд-во Московського ун-та, 2004. - 543 с.
6. Еко У. Открытое произведение / Еко У. - СПб.: Академический проект, 2004. – 384 с.
7. Еко У. Роль читача: Дослідження з семіотики текстів: Зб. есе / Марьяна Гірняк (пер. з англ.). – Л.:Літопис, 2004. – 383 с.
8. Еко У. Сказать почти то же самое. Опыт о переводе / Перев. с итал. А.Н. Ковалю. / У.Еко. – СПб.: «Симпозиум», 2006. – 574с.
9. Тарнавський Остап. Про модернізм, переклади і... поезію // Тарнавський Остап. - С. 120-134.

Сушко З. Умберто Еко о проблемах перевода в условиях глобализации.

В статье рассмотрены общие теоретические положения проблемы художественного перевода в связи с процессами глобализации. В этой статье значительное внимание сосредоточено на взглядах выдающегося теоретика Умберто Эко, по проблемам перевода в современной эстетической парадигме. В статье проанализированы различные аспекты сложностей перевода, где большое значение при этом играет дополнительная сложность, постоянная доминанта межкультурной асимметрии и много других проблем, связанных с теорией и практикой перевода, например, перевод поэзии и прозы, перевод из одной художественной формы в другую, взаимоотношения диалекта и литературного языка при переводе, развития языка и историческом развитии на которые отмечает в своих трудах о переводе Умберто Эко.

Ключевые слова: эстетическое пространство, парадигма, У. Эко, переговоры, интерпретация, информатология, интерсемиотика, теория и практика перевода, художественный перевод.

Sushko Z. Umberto Eco about Problems of Translation in the Context of Globalization.

The article deals with the general problems of the theoretical principles of literary translation due to the globalization. This article focuses considerable attention on the views of prominent theorist Umberto Eco on translation issues in contemporary aesthetic paradigm. The article analyzes various aspects of the difficulties of translation, where great importance is played as an additional complexity, constant dominant intercultural asymmetry and many other problems related to the theory and practice of translation, for example, the translation of poetry and prose, translated from one art form to another, the relationship between dialect and standard language in the translation, language development and the historical development which emphasizes on Umberto Eco's writings.

Key words: aesthetic space, paradigm, U.Eco, negotiations, interpretation, informatology, intersemiotics, theory and practice of translation, literary translation.